Šukrija Pandžo

Na dužnosti

Kad je Šerif, učitelj, dopješačio po potrebi službe u tu dubodolinu, zastao je na Čubrovoj glavici više sela i radoznalo posmatrao to nekoliko razlijepljenih kuća u dolini, koje su pretstavljale selo i sjedište općine. Njegova misao je zastala. Začudilo ga mnogo da je ta seoska stvarnost toliko slična svuda uzduž i poprijeko ovog dijela naše brdovite zemlje. Baš kao da je sa sobom ponio svoje Kaloniće iz sjeverne Hercegovine i istresao ih iz svog putničkog kufera i ovaj romantični i primitivni trougao gdje su se Sandžak i Bosna zagrlili u nekoj bolnoj i nedirnutoj zapuštenosti.

— To je sigurno škola! — govori on svome saputniku pokazujući na jednu ljepšu i koketno izdvojenu zgradu između tih desetak kućeraka sela Ljupkovića.

— Nije. To je kuća Asimbega Pašizajimovića, trgovca — odgovara mu Šaban. — Znaš, — i tu Šaban utanji glas — on ti je sve i sve kod nas. Što je gospode iz sreza i iz Sarajeva tu svraća i konači.

— A ima li još koji dućan? — pripita učitelj nehajno kao da već zna odgovor.

— Ima još jedan njegovog rođaka Selimbega. Ali — dodade on u povjerenju — ne slažu se njih dvojica baš najbolje. Gotovo se mrze. Otimaju jedan drugom mušterije, te se ponekad i tužakaju. A kad su kakvi izbori i glasanje neće ti oni zajedno, pa da bi se sav svijet okrenô tumbe.

Šerif se zamisli. U njemu oživiše sela u kojima je on za ovo par godina službovao. Sve ista, sve jednaka sela Herceg-Bosne. Svuda su tako kućerci sa zadimljenom šindrom i okraćale njivice koje izdaleka izgledaju kao kutijice kakve sitničarske trgovine. Dijelilo se, parcelisalo, međašilo, i sad je to zemljište živo šarenilo suženih svojina i pritješnjenog života.

Lijeno se izvlači dim kroz badže krovova, lijeno protežu kosmati tornjaci, ževču i zvekeću lancima, lijeno glibaju i posrću volovi u jarmu i raonik šara mrkulju. Neka opća lijenost i bezvoljnost mlitavo se okačila o ove pristanke i uljuljkuje u san. Život tu ne korača, nego se vuče kao prebijena mačka iz dana u dan, iz godine u godinu.

U koritu pod česmom, pritisnute kamenjem, potopljene neoprane košulje, gaće i marame. Po plotovima razapete druge vihore na vjetru i suše se. Ishereni nužnici zaudaraju nepodnošljivo, a gomile zgrnutog đubreta oko klanica, gotovo uz kućnu strehu, puše se i zriju za gnojenje njiva. I na izvrnutim kacama za pàrenje haljina čuče golotrba djeca i čeprkaju lug.

A u selu žive ljudi isti, jednaki. Muče se, tavore. svađaju, pobožno mole, pijuckaju, psuju i krvave. Ali opet se dijele. Svi su gotovo ubilježeni u dva ili tri teftera: Asimbega i Selimbega, Jusufage i Hadžije Hasanage i Ibrice, gazda Novice i Riste, te se tako grupišu, javno istupaju i tako »osjećaju«.

To je bilo svugdje, tako će biti i ovdje, tako će biti i ne znam gdje, kuda će on možda sutra da otprtlja, ako se ikada izbavi iz ove romantične jame. Sjeća se on živo tih tefterskih podjela iz svakog sela i svog odnosa prema tim »našim« i »njihovim«. U prvom selu, on se mlad i neuravnotežen priklonio jednoj od tih strana koja je bila slabija, ali po njegovom tadašnjem uvjerenju s boljim namjerama i poštenija. Naučilo ga je to da daje očitovanja, da potpisuje saslušanja i da najposlije raširi nemoćno ruke nad tim svojim mladenačkim snovima. Poslije jedne svoje priredbe, na kojoj se on luđački previjao u dronjcima da koliko toliko dočara sliku zlosrećnog Davida, otpočela je svađa. Za priloge sa priredbe kupio je nekoliko košulja i gaća za siromašne učenike u tog jednog seoskog dućandžije. A drugi, jači i sa većim izborom robe, razgoropadio se i počeo da ropće. I otada riječ po riječ, spletka za spletkom, i on je jednog dana po potrebi osamario konja, oprostio se sa rasplakanom djecom i srdačno rukovao s tim ljudima koji su se bezazleno potpisivali za tezgom na tužbi protiv njega.

Otputovao je u drugo selo da nađe opet isto. S iskustvom da ne smije prevagnuti ostao je u novom selu, što se kaže, neutralan. Ni tamo, ni ovamo. Sa svakim lijepo. Ćutljiv i povučen ostao je po strani. Gutao mnogo i mnogo, a temperamenat bučan i osjetljiv vrio u njemu. Ipak nije odustao od te svoje neopredjeljenosti i mislio da će moći nešto da učini i s jednim i s drugim pristupajući im blago i nenametljivo. Ali su se ta dva teftera toliko sukobljavala i ti griješnici sa njihovih folio-stranica u svim javnim poslovima bukački jedan protiv drugog negodovali da je sporazum bio onemogućen. Doduše, oni su poslije priznavali da ne mogu da kvare hatora, jer nisu u stanju da otpetljaju te nesretne dugove iz nerodnih godina, pa se zato prislanjaju uz njih.

Učitelj Šerif imao je samo jednu priliku da vidi da su se Hasanaga i Ibrica složili. To ga je baš najviše najedilo i taklo. Tu srditost progutao je s pljuvačkom i dalje tiho izgarao u sebi. Bilo je to zbog vode. Ljudi su pili iz smrdljivih čatrnja, a stoka iz glibovitih lokava. A sunce bi ponekad popilo i čatrnje i lokve.

Donosila se tad voda iz dva sata hoda i u drvenim kacama i bačvama kroz dan-dva dobivala bljutav ukus. Škola nije ni imala svoje čatrnje, nego je pozajmljivala vodu. Međutim u planini, nekoliko kilometara više sela, ključali su izvori pitke i hladne vode. Nastojalo se da se ta voda svede u selo, da napoji žedne i zalije svježinom seoske utrine. Ljudi su to osjećali kao potrebu, tražili novčanu pomoć, pa je s vremenom nikla i misao o vodnoj zadruzi. Ali su redovno protiv toga ustajali ta dva terazijaša i riječi su im bile iste: to je nemoguće i ludo, treba zato para i snage, ali misao je bila sasvim druga. Doći će, priznali su oni poslije u povjerenju, još neko i otvoriti dućan. Primamiće ga voda. Time je sve bilo svršeno i ljudi su pristali da žedne. Poslije su i njega poslali ovamo u ove podrinjske Ljupkoviće. Šapatom, negdje tamo, zakulisno, pripremili su mu put. Nije se, eto, znalo gdje je, a nisu ga trpjeli da tako ćutljivo stoji na toj mrtvoj tački vage.

— Sumnjivo je — rekli su oni. — Ta ćutalica nešto snuje, a učitelj treba da je narodan i da se miješa sa svijetom.

Tako razmišlja Šerif o tim tek proturenim brigama i spušta se prema novom mjestu svog boravka. Okolina je puna planinske ljepote, modrila četinara i razastrtog zelenila sjenokosa i pašnjaka. U dnu, ispod sela, sklije se rječica i brza kroz bjeličaste vrbike. Odjekuje rika goveda, blek ovaca i isprekidan lavež. Iznad svega natkučeno nebo veličanstveno u svom mavenilu i dostojanstveno u svom beskraju.

Život u Ljupkovićima dočekao je novog učitelja sa istom stvarnošću na koju je navikao. Pred školskom zgradom, običnom pletarom predratnog mekteba, Šerif se nasmijao. Tako nekako nesvjesno. Propisna tabla iznad vrata bila je i prevelika i suviše izgledna za ovu prituljenu šimlaru sa izbočenim pleterom.

Tu, u polumraku, živjeće se sa mračnom misli i skučenom vedrinom. Ni pregršt radosti, zajedno sa suncem, neće moći da uđe kroz ove prozorčiće. Jedini sudrug biće ovaj suhonjavi Meho, sa svojim poštenim očima i dosjetljivom i pronicljivom glavom, koji se poslije pokazao kao vedriji u tom ublažavanju čamotinje nego u skidanju paučine sa poduprtog stropa.

— Lijepo će ti biti kod nas, efendija! Svakom se učitelju kod nas, ovdje, sviđalo. Samo još da te oženimo pa kolaj! — kažu mu.

Iste, zar iste riječi! Buni se već mozak učiteljev. Rekli su mu to i ranije u svakom selu, pri svakom dolasku. Već nešto nespokojstva, nešto popustljivosti u živcima. Treba da bude lijepo, jest, — priznaje i on. I tako oni misle i žele mu to. Želio bi i on. Ali, tamo, on već osjeća borbu, ispružene terazije i rasklopljene teftere. Osjeća da će u njegovom radu da ga te dvije strane tegle i rastrže među sobom.

Noć se već spustila nad ovom jamom. Njegova prva noć u novom gnijezdu, pod narogošenom šišom neuglednog kućerka u kojem se već godinama guše djeca i čame učitelji, dok ih sreća ili nesreća ne prenese pod neko pogodnije nebo.

Meho je već namjestio nešto postelje, prikucao kalendar više nje, očistio malu lampu, prekrio sto hartijom i šapuće poluglasno začepljajući rupe oko poda kamenjem.

— Miševa ima dosta, post im njihov, a na tavanu ponekad i puh čegrlja svunoć. Da se ne prepanete! Nije to ništa. I prijašnji šef (palo mu nešto napamet da učitelje tako tituliše) podugo je spavô ovđe, dok se nije oženio i prešô u Asimbegovu kuću.

— Dobro je kad nema zmija?

— E, bilo je, šefe, pa sam ja palio na žaru opančine i smrad ih je sigurno oćerô. Ušô ja tako, a ona se, nalet je bilo, ko najviši kajiš smotala u hodniku oko pljuvačnice. Vrućina bila, pa joj ono hladno zar godilo. Šmugnula je preko praga i nisam ih više viđo ima pola godine.

— Onda začepi, brate, dobro, jer nisam došao da mi ispiju oči! — kaže Šerif, a žmarci mu gamižu tijelom.

Dugo je u postelji mislio kako da otpočne rad i na koji način da izbjegne sukob. I dok su miševi nesnosno čokotali pod podom i puh orgao na tavanu kao pobješnjelo kozle, on je u sebi izgrađivao plan. Neće ćutati prije svega. Upozoriće bar rječju na svaki proračunati mig, kojim obično svi ovi »prvaši« kako ih fukara zone, znaju u isti mah da budu i izjelice i dobrotvori. Posmatraće sve što se zbiva oko njega i stražariće nad interesom seljana. Reći će tim rabotnicima da pričuvaju svoje dostojanstvo, svoju čovječnost, i da prebrojavajući žuljeve na dlanovima izdignu sebe iznad onog što ih smatra čaršija...

Saživjeće se, koliko mogne, sa ovom narodnom dušom, nastojaće da bar nešto uradi; da onoj djeci, balavim seljačićima, pruži očinski pogled, riječ i ruku. Bar to... Tako da oživi i svoje djetinjstvo iz čobanskog doba u rodnom selu. Da opet, zajedno sa tom djecom, proživi i osjeti one srećne časove kad je brao jagode u bukovu krbulju i na zauzdanom štapu vihorio seoskim drumom.

Razmišlja tako učitelj, dok san pokriva njegovu razvršenu svijest, miluje damare, i stere mrak.

Dani su u Ljupkovićima jednaki kao jaje jajetu.

Sve je isto po nekom ustaljenom redu, bez iznimke.

Sjedi tako svaki dan učitelj Šerif na klupi pred općinskom zgradom. Pozdravlja se sa ljudima, pita ih za zdravlje, nadgleda djecu na odmoru i priča sa pandurom Halilom.

Halil pozna dobro svijet, zna da misli, i pun je fine ironije. Čovjek koji podgurkuje laktom, ali jezičav i slobodan.

Kreše on svakom u oči. Ne boji se za onih svojih par stotina dinara. Kao da je svjestan da nema radi čega da savija šiju.

— Gle, efendija, ovih naših čučavaca! Tu on pokazuje na Asimbega i muhtara Vejsila, koji bi obično čučali ispred dućanskih vrata i tiho među sobom razgovarali. Gledaj kako jedan drugom laže? Sad ti je vrijeme da se isipaju torbice i zobnice žita. Mi ti, Bog nas na pravi put okrenô, ponešto prodamo, znaš za so, šećer, gaz, gotovo džaba, pa ga opet u proljeće kupujemo. Prezimi ono u košu Asimbegovu, a mi poprilično platimo to zimovanje.

— Ko umije, onom dvije — kaže mu Šerif blago.

— A ko ne umije i ne zna, moj efedija, njemu od šake do lakta. Ali, ne mogu ti, brate, nešto da u ovu tikvu smjestim. Dobro, proda. Mora, i ne moli ga niko, a? Ama ono »fala ti Asimbeg« kad istrese torbicu i ono Asimbegovo »ta ljudi smo da jedan drugog ugledamo«, ne mogu da progutam, pa da me metneš na čengele. Šipa mu i još traži halal. E, tikvo, tikvo bosanska, kad li ćeš sazreti?

Iz dana u dan kesi se tako Halil prituljeno, kao neki živi protest kojim on kroz svoju lajavu jezičinu otvora dušu čitavog ovog kraja. Zakači svakog, a polako i s puno vještine bocne i Asimbega i muhtara i pretsjednika, a oni mu se smiju kao odobrovoljeni i podmahuju glavom. Pred Šerifom je on otvorena knjiga.

Ali jednog dana izbi bijesan i ljut kao sršljen. Pošto klepnu vrećicom oraha pred vrata, pakosno se izboči i osu:

— Od danas ti ja ne plijenim više, pa da ne bi nikad hljeba okusio! Šaljete me đe s golog tavana mogu da odnesem samo ovo koštunjaka. Petero đece, kô petero čavčadi... Čovjeku se tuga savije na drob. Veće nevolje moje oči nijesu vidjele. Hoću li im živote plijeniti? A one najmasnije moram da preskačem do boljeg vremena. Ej, narode, narode... hajvanu moj! Ramize, ponesi mi jednu kahvu da ne presvratim!

Pretsjednik i Asimbeg nasmijaše se kiselo.

— Naljutio se zorli Halil! Vrućina mu, zar! — dobaciše

Šerif se svakim danom sve više i više upoznavao s prilikama Svijet je bio vrijedan, susretljiv, ali zaostao i siromašan.

Nigdje se nije mogla bolje vidjeti tugaljiva slika te seoske stvarnosti kao kad se prilikom cijepljenja ospica iskupi gomila žena, ljudi i djece. Šerifu je ta slika nekako nelagodno pala u dušu i ponukala ga da u svoje misli uplete mnogo i mnogo upitnika. U tom radu na selu, kojim bi se ta slika izmijenila život, tu, učinio udobnijim, čitao je on dosta. Svi su, zvani nezvani, i oni kojima je selo dalo život, i oni koji ga poznaju samo sa izleta, zainteresovani i dobronamjerni, predlagali, pisali i željeli da se tu nešto popravi. Takvih je bilo više nego

onih koji su htjeli i počeli da nešto stvarno rade. Sve su te čaršijske glavonje, ljudi od pera i pameti, vješto i ubjedljivo, s gomilom cifara, na javnim predavanjima i u dugačkim čancima, govorili i tražili da se krene naprijed. I gotovo se uvijek u te predloge uplatala ličnost seoskog učitelja. Njemu se stavljalo u dužnost da u tom prilično zarđalom društvenom stroju bude ispravna karika, da bude onaj koji će sve te učene savjete da istovari pravo pred kolibu i na njivu, da pokuca na svaku dušu, da preporođava... A to je dosad išla tako teško, s tako malo uspjeha, pored najbolje volje. Jest. I Šerif je sićušan pred tom bezobličnom gomilom. Stid ga je nešto od te zbilje, od svoje vlastite nemoći.

Vrište i mauču djeca. Žene, umotane u poderane zarove, izgledaju kao pokretna plašila. Zaista je malo zemalja u kojima je toliko odronjalosti, toliko zdravstvene bezbrige i nehaja kao u ovoj našoj ponosnoj zemlji. Krmeljiva i žgoljava djeca zure u dan kao s onog svijeta. Lica blijeda i bezbojna, a ručice tanke kao grančice breze. Rijetko se koje svojom prirodom odupire, pa izgleda punačkije i življe. U mnogog se ispod natučene kapice, na kojoj je navezano više raznih koščica i sedefa radi uroka, crni tremenjača i kore kraste. A po trbuščićima, plavkastim i nadulim, nožicama i bedrama, crveni se meso oprljeno mokraćom. I djeca su umotana usred ljeta kao mumije, te skiče u tim povojima da čovjeku uši prociknu. Njihova nježna tijela šarene se od ujeda buha i stjenica kao da su poprskana krvlju.

— Skinite rukav s lijeve ruke! — galami ljekar.

— Koji ono reče rukav, sestro? — šapću žene.

— Lijevi, žene, ako Boga znate, ta niste valjda gluhe!

— Ne boj se ti, dušo, ništa! Neće tebe doktor. Ne valja plakati, jok — uljujkuju majke djecu.

Djeca tad stiskaju oči, grče lica i cijede suze.

— Otari to, sestro! — šapće jedna drugoj za uglom kuće. Kad se primi pretare đecu, pa ona nikad mira.

Pošto se obazrela nekoliko puta, žena hitro stire dječijim rukavom zareze, sva radosno što se riješila brige.

Starija djeca žuljaju kukruzni hljeb, zaviruju u mišice i tegle majke za haljine.

Šerif je tu. Gleda, razmišlja i ćuti.

— Bogme, učitelju, kaže mu ljekar, trebalo bi ovom svijetu skrenuti pažnju na tu higijenu. Prljavština i nečistoća, brate, za priču. A to vam je najposlije i dužnost, zar ne? Ja sam u godini dva puta ovdje.

Gotovo je tako. A osim toga ljekar je opterećen i privatnom praksom i zato su oni rijetka pojava u ovim selima. Oni nemaju obično nikakvih misionarskih navika. Njima se,

znaju to seljaci, ide samo sa sigurnim džepovima. Ima i njih u ovom pogledu svakakvih. Jednog su, sjeća se Šerif, zvali svi od reda dinar-efendija. Onako bez komentara. Zato obično njima bolesnici dolaze uoči same smrti. A oni besplatni recepti što im daju u ambulantama isto su kao i hodžinski zapisi: nada u Božiju moć. Jer lijekovi u apotekama malo su skuplji nego što oni mogu da plate.

Zato ova opomena dirnu Šerifa, izazva ga, te se u njemu zatalasa nešto što se toliko vremena kupilo, pa se sad grči u bijes i skuplja šake:

— Ne samo moja dužnost, gospodine doktore, nego i dužnost svih nas koje ovo selo hrani. A ja ovdje, osim predika o čistoći, što im ja mogu dati, vidim i neko drugo pitanje. Ove sve vaše socijalne brige, izvinite, sliče administrativnim aktima, na kojima pri zaključku stoji: ...»dostavlja se na dalji rad«. Mi taj rad u većini slučajeva prihvaćamo, ali, eto, uspjeh je, vidite, jadan! U čemu leži nedostatak tog rada, molim vas?

Doktor nije odgovorio. Svršio je posao, uzeo općinsku potvrdu o boravku, sjeo na konja i pozdravio:

— U zdravlju, učo!

— U zdravlju, gospodine doktore!

Šta ću da otpočnem, još se pitao učitelj. Možda neku zadrugu: kreditnu ili potrošačku. Pozvaće ljude i govoriti im o korisnosti te ustanove. Ali sve je to već odvje onemogućeno. Zna on. U jednom školskom sanduku odavno leže knjige jedne likvidirane zadruge. Radila je jednu godinu. Mučio se Šerifov prethodnik i sve se, eto, svršilo u tom sanduku, u uzdrmanom povjerenju i širokom i blaženom osmjehu Asimbegovu.

I u ranijim selima nailazio je tako na upokojene knjižnice i čitaonice, čete, družine. Većinom ih je bilo takvih koje su osnovane toliko da se o njima podnese izvještaj, od koga je opet zavisila ocjenjivačka rubrika učiteljeva. Sve samo registri, imenici, zapisnici i gola forma...

Tugaljivo je samotovati u ovim bosanskim selima. Mučno se ispriječi u duši neka tegoba i bol. I Šerifu se ponekad izvjesna plačevnost smota u nutrini i on tako satima zuri u tu ljepotu homorovine i lepezastih gajeva. Djeca su mu ponajbliža, i on se svakim danom sve više zatvara u sebe, u svoj dječiji krug.

A oni su tako željni da žive u jednom boljem životu. U njihovim pismenim zadacima izlije se pokoja rečenica, iskrena i topla o toj njihovoj nevolji, tvrdoj, seljačkoj i težnji da se bude čovjek i da se ljudski živi.

U njihovim torbicama nema nikakvog prismoka: sira mesa, kajmaka. Samo žuta kukuruza i ponekad glavica luka. Zato često povraćaju zelje, a lica su im blijeda i na nos potiče

krv. Boli ih drob i muti im se u glavi. I Šerif se riješi da prije svega svog rada otvori školsku kuhinju. Tražiće pomoć, a osloniće se i na neke imućnije ljude. Malo po malo i pribaviće se potrebne namirnice. Tamo, u gladno proljeće, moći će se djeca bar toplom čorbom da okrijepe...

Kad tako jednog dana neki ljekar Higijenskog zavoda dođe u selo da vidi i pregleda difterične bolesnike, učitelj uđe u seosku kafanicu da se obavjesti o pomoći koju bi tražio od zavoda za svoju kuhinju. Sjedili su naokolo ljudi iz svih obližnjih sela. Bio je petak. Uvrh kafane izvalio se Asimbeg i priča, a ljudi povlađuju. Jer, brate, on ima, pa on i zna.

Šerif je iz srca pretstavljao doktoru stanje svojih učenika; govorio je o malokrvnosti i slabosti dječice, o potrebi kuhinje za ishranu, o njihovom teškom umnom radu. Bio je uvjeren da to govori iz duša svih onih koji su tu sjedili.

Ali se tad Asimbeg nasmija, nasmija se i poizdiže, i onako s visine prozbori:

— Nemoj ti, efendija, tako našu đecu praviti krepalčadima! Još su oni jatorniji i snažniji od onih varoških drobonja. Navikli su oni na sve, a i hăva je ovđe potaman. Eno ih ko kremen! Zar nije tako ljudi?

— Tako je, Asimbeže, bogami! Nek se pobiju pa da vidimo ko će odnijeti mejdan! — zabrujaše ljudi i odmahnuše glavama.

Ljekar sažaljivo pogleda Šerifa. Tad on skoči i priđe bliže Asimbegu.

— E, nije tako, Asimbeže, niti će biti — zadrhta, a lice mu obli rumenilo. I tu on izli svu svoju bujicu riječi, koje je, čini mu se, jedva čekao da nekud prospe. Toliko ga je to mučilo. Nije ništa zaboravio da kaže. Sve, sve što je nekad zaboravio da izbaje tim ljudima što iza tezge upravljaju selom, rekao je. Riječi se gomilale, glas rastao, a pesnica stiskala. Ljudi su otvarali usta i čudili se. Asimbeg se crvenio u licu i otpuhivao.

Otada je otpočela borba. Tužbe su zasule prosvjetna nadleštva, a svjedoci se vadili iz dućanskih teftera. Jer u koliko je poskupljavao život, utoliko je duša bila jeftinija.

— Skoknuće on i kud se ne nada — rekao je Asimbeg.

A učitelj Šerif još radi, pomalo prkosi i uzgred čeka dekret.